

Ученичка перцепција школске климе и насиља у школи

Невена Новосељачки¹

Завод за здравствену заштиту радника Здраво мед., Суботица, Србија

Руженка Шимоњи-Чернак

Педагошки факултет у Сомбору, Универзитет у Новом Саду, Сомбор, Србија

Маја Покушевски

Независни истраживач, Нови Сад, Србија

Апстракт Циљ истраживања је испитивање релација између перцепције школске климе код ученика и појаве насиља у школи, као и провера постојања разлика у перцепцији школске климе и појави насиља у односу на пол ученика, разред који ученици похађају, утих на крају претходне школске године и образовање родитеља. Коришћени су инструменти скала школске климе – School climate scale и ПРОНА. Корелационом анализом утврђена је значајна неативна повезаност перципирања школске климе као подржавајуће и склоности ка насилном понашању, као и позитивна повезаност перципирања школске климе као неподржавајуће и склоности ка насилном понашању и изложености вршњачком насиљу. Утврђена је значајна разлика у перцепцији школске климе с обзиром на разред који ученици похађају, у смислу да ученици који похађају шест и седми разред чешће перципирају школску климу као подржавајућу него ученици осмог разреда. Када је реч о вршњачком насиљу, утврђена је значајна разлика у односу на пол, разред и школски утих ученика: склоности ка насилном понашању, а уједно и изложености школском насиљу чешће се јавља код ученика мушког пола, код ученика с нижим школским утихом (довољан или добар) и код ученика осмог разреда.

Кључне речи: школска клима, насиље у школи, повезаност перцепције школске климе и насиља, предвиђање перцепције школске климе.

Увод

Унапређивање васпитно-образовног рада се у многим истраживањима показало као веома значајно за смањење појаве насиља у школи, међутим, оно зависи од многих чинилаца. Већина тих чинилаца може се концептуализовати у појам школске климе, која као мултидимензионалан феномен обухвата различите аспекте школске организације и живота у школи, као што су материјално окружење, квалитет и квантитет интеракција у школи, академски резултати, подршка и слично (Eliot, Cornell, Gregory, & Fan, 2010; Domović, 2003; Đurić i Popović-Čitić, 2011; Žunić-Pavlović i

1 nevena.novoseljacki@live.com

Kovačević-Lepojević, 2010). Школска клима зависи од доприноса свих оних који учествују у школском животу, али она такође утиче и на индивидуалне перцепције, интересовања, жеље, понашање свих актера у школском животу.

Одређење школске климе и насиља у школи

Иако се истраживачи баве школском климом од почетка 20. века, још увек не постоји једнозначно одређење овог сложеног концепта. Од пионирских радова Перија (Perry) до данас можемо пратити различите дефиниције, неке прилично флуидне, попут „срца и душе школе“ (Freiberg & Stein, 2005), онда школске климе као аспеката околине, личности ученика и наставног особља, академског успеха, нивоа физичке активности, процеса и материјала који се примењују у настави (Johnson & Johnson, 1993), или да је школска клима број и квалитет интеракција између одраслих и ученика, ученичка и наставничка перцепција школског окружења, фактори окружења (као што су учионице и школска зграда), академски успех, осећање безбедности и величина школе, осећање поверења и поштовања према ученицима и наставницима (Marshall, 2004; Khoury-Kassabri, Benbenishty, & Astor, 2005). Ипак, неке димензије концепта школске климе се чешће наводе у истраживањима у односу на друге димензије. То су физичка димензија (доступност материјала за рад, изглед зграде и учионица, величина школе, интерна организација школе, удобност), академска димензија (квалитет наставе, праћење напредовања ученика, информисање родитеља, очекивања наставника од ученика) и социјална димензија (квалитет и квантитет интерперсоналних релација, степен учешћа ученика и наставника у одлучивању, партнерство наставника и ученика, једнак третман свих ученика (Đorđić i Damjanović, 2016; Đurić i Popović-Čitić, 2011). Друга подела која је коришћена у истраживањима (Cohen, McCabe, Michelli, & Pickeral, 2009; Đorđić, 2020) наводи следеће димензије: сигурност (физичка и социоемоционална), образовна димензија (квалитет поучавања, социоемоционално учење, професионални развој, лидерство), димензија односа (поштовање различитости, сарадња заједнице и школе, морал и повезаност) и образовно-структурална димензија (уредност, материјали и простор за рад, величина и изглед школе, наставне и ваннаставне активности).

Перцепција школске климе зависи од тога како ученик доживљава окружење у школи, односно у којој мери се у школском окружењу осећа пријатно, да ли је школско окружење подржавајуће за учење и да ли је адекватно организовано и сигурно. У зависности од интереса, вредности, мотивације и осталих карактеристика ученика, школска клима може бити перципирана као подстицајна за индивидуални развој и допринесити конструктивном понашању и укључивању појединаца у активности школе или као дестимулирајући контекст који доприноси пасивности, пружању отпора и агресивном понашању (Koth, Bradshaw, & Leaf, 2008; Bošnjak, 1997; Holtappels & Meier, 2000, према: Pužić, Baranović i Doolan, 2011).

Од 90-их година прошлог века у фокусу истраживача су и релације између школске климе и различитих облика асоцијалног понашања ученика, тако и насиља

у школи. Под насиљем можемо подразумевати релативно широк спектар понашања, као што су намерно и неоправдано наношење штете другоме (Popadić, 2009), агресивно понашање у ком насилник користи своје тело или неки предмет да би нанео повреду другој особи (Olweus, 2010), понашање у коме нека особа прети да ће другоме нанети повреду или то стварно ради (Benbenishty & Astor, 2005; Frisen, Jonsson, & Persson, 2007), различити акти и понашања појединца, група, друштвених институција или друштава у односима према људима, а који укључују примену физичке, психичке, политичке или неке друге силе и којима се угрожава физички, психички или социјални интегритет човека и изазивају различита психичка и физичка оштећења и друге неповољне последице (Milosavljević, 1998), или да је насиље понашање које има две карактеристике а то су намера и повреда (Srna, 2003). Постоје бројне поделе вршњачког насиља, а за потребе овог рада наводимо класификацију из Посебног протокола (Kalezić Vignjević, 2009): физичко насиље (телесно повређивање), сексуално насиље (укључивање у сексуалну активност против воље појединца), социјално насиље (искључивање из групе – одбацивање), емоционално/психичко насиље (тренутно или трајно угрожавање психичког и емоционалног стања) и електронско насиље (злоупотреба савремене технологије).

Постоје бројна истраживања која указују на повезаност између школске климе и насиља (Astor, Benbenishty, Zeira, & Vinokur, 2002; Gottfredson, Gottfredson, Payne, & Gottfredson, 2005; Hung, Luebbe, & Flaspohler, 2014; Lindstrom-Johnson, 2009; Popadić, 2009). У истраживањима је утврђена негативна повезаност између вршњачког насиља и показатеља позитивне школске климе, као што су јасна правила понашања, мотивација ученика од стране наставника, позитивна разредна клима, сарадња с родитељима, примена дисциплинских мера. Релацију између школске климе и насиља у школи најбоље можемо сумаризовати кроз резултате метааналитичког истраживања студија које су спроведене у периоду од 1882. до 2008. године у земљама Европе, Северне Америке и Азије (Đorđić, 2020). Утврђена је повезаност средње јачине између насилничког понашања и ученичке перцепције школске климе. Није утврђена повезаност између објективних карактеристика школе (величина, врста...) и насилног понашања, чиме ученичко опажање климе у школи добија значајно место и у превенцији насилничког понашања. Осим тога, позитивна школска клима позитивно делује на мотивацију за постигнућем ученика и наставника, односно на мотивацију за реализацију постављених циљева школе (Vrcelj, 2003, према: Vuković-Vidačić, 2016; Milošević i Šimonji Černak, 2019), али и на смањење степена насиља и агесије, те на већу толеранцију различитости међу ученицима и наставницима, без обзира на расу, веру или сексуалну оријентацију (Goldstein, Young, & Boyd, 2008; Attar-Schwartz, 2009, према: Vuković-Vidačić, 2016).

На основу постојећих истраживања било је оправдано да у нашој средини покушамо да испитамо повезаност између перцепције школске климе и насиља у школи код старијих ученика основне школе, што се иначе код нас релативно ретко истражује. Резултати оваквих истраживања могу заинтересованим стручњацима пружити корисне педагошке импликације о правцу унапређивања школске климе, где се као један од могућих циљева може постићи и смањење насиља међу ученицима.

Методологија истраживања

Основни циљ овог истраживања је утврдити како ученици перципирају школску климу, као и да се утврди природа и интензитет повезаности школске климе с изложеношћу насиљу у школи и склоности ка насилном понашању. Додатни циљеви односе се на утврђивање да ли се перцепција школске климе, изложености насиљу и склоности ка насиљу разликују с обзиром на пол, разред и успех ученика и образовање родитеља.

Основни проблем се може формулисати питањем: Да ли постоји повезаност између перцепције школске климе и појаве насиља у школи? Додатно, покушаћемо да утврдимо разлике у перцепцији школске климе, изложености насиљу, односно склоности ка насиљу с обзиром на пол, разред и успех ученика и с обзиром на образовање родитеља.

У истраживању су учествовала укупно 352 ученика основне школе, од шестог до осмог разреда, прилично уједначена по разредима. Истраживањем су обухваћени ученици оба пола, такође у приближно једнаком проценту. Ученици су подељени у категорије на основу школског успеха и образовања родитеља. Истраживање је спроведено у основним школама у Суботици у току школске године 2018/2019. Преглед структуре узорка се налази у Табели 1.

Табела 1
Структура узорка

		Број испитаника	Процент
Пол	Мушки	182	51.7
	Женски	170	48.3
Школски успех	Довољан	14	4.0
	Добар	36	10.2
	Врло добар	133	37.8
	Одличан	169	48.0
Разред	VI разред	124	35.2
	VII разред	108	30.7
	VIII разред	120	34.1
Образовање родитеља	Непотпуна основна школа	11	3.1
	Основна школа	28	8.0
	Средња школа	154	43.8
	Виша и висока школа	138	39.2
	Магистратура и доктор наука	21	6.0
Укупно		352	100.0

Мерни инструменти

У истраживању су примењена два инструмента. За испитивање школске климе користила се скала о перцепцији школске климе: School climate scale (Dymnicki, 2013). Овај инструмент представља модификовану скалу за процену школске климе која је конструисана у оквиру пројекта „Multisite violence prevention“ (2004) и састоји се од 18 тврдњи, на којима ученици процењују своје слагање заокруживањем броја на скали од 1 до 5, где 1 изражава најмањи, а 5 највећи степен слагања. Скала је у овом пројекту коришћена за испитивање перцепције ученика о три аспекта школске климе: односи међу ученицима, односи ученика и наставника и пријављивање сукоба, односно насиља над ученицима. Поузданост инструмента је оцењена помоћу Cronbach alpha коефицијента, и за укупну скалу износи $\alpha=0.67$, што представља задовољавајућу поузданост (Dymnicki, 2013). Скала је за потребе овог истраживања преведена с енглеског језика.

За мерење насилног понашања користио се упитник за процену вршњачког насиља ПРОНА – Процена насилног понашања (Čolović i sar., 2014). Коришћен је за самопроцену понашања карактеристичних за насилну интеракцију између ученика, састоји се од 20 ајтема, на којима ученици процењују учесталост одређеног понашања на тростепеној скали (0 – никада, 1 – понекад, 2 – често). Садржи две скале: изложеност вршњачком насиљу и склоност ка насилном понашању. Скала изложеност вршњачком насиљу обухвата индикаторе трпљења вршњачког насиља и понашање карактеристично за улогу жртве, док скала склоност ка насилном понашању мери испољавање физичке агресије (лакших и тежих облика физичког насиља) и психолошког, односно емоционалног насиља. Поузданост за укупну скалу износи $\alpha=0.83$, што представља високу поузданост.

Резултати истраживања

Прво су помоћу факторске анализе дефинисане димензије, односно проверена је факторска структура оба инструмента. Анализом главних компонената скале о перцепцији школске климе уз *Varimax* ротацију издвојено је укупно пет фактора чији карактеристични корен има вредност већу од 1, међутим, као предикторске варијабле у даљој анализи задржана су прва два изолована фактора, с обзиром на то да преостали појединачно објашњавају мањи проценат укупне варијансе. Прва два издвојена фактора описују 37,30% укупне варијансе. Ротирана факторска матрица за ова два фактора приказана је Табелом 2 а у њој су означена факторска оптерећења на основу којих су груписане ставке.

Табела 2

Роширана факторска матрица за прва два издвојена фактора

	Фактор 1
Наставници помажу у решавању сукоба и спорова међу ученицима.	.750
У ситуацијама кад ученици пријаве вређање или насиље, наставници се укључују у решавање сукоба или спора.	.734
Ученици се могу слободно обратити наставнику за помоћ кад имају неки спор или сукоб с ученицима.	.684
Наставници пажљиво слушају мишљења ученика.	.682
Наставници се односе с поштовањем и уважавањем према ученицима.	.644
Наставници охрабрују ученике да кажу кад дође насиља, спорова и сукоба.	.640
Ученици се међусобно помажу у школским активностима.	.478
Наставници се понашају праведно према ученицима.	.470
Током расправа на настави ученици уважавају мишљења других ученика.	.443
Ученици различитих стилова живота се међусобно добро слажу.	.383
Ученици пажљиво слушају једни друге током расправа на настави.	.355
Ученици воле да буду у школи.	.280
	Фактор 2
Ученици исмејавају и вређају једни друге.	.790
Ученици се физички сукобљавају.	.688
Ученици оговарају једни друге.	.641
Ученици искључују из школских активности и дружења ученике који се разликују од осталих.	.559
Ученици се пријатељски односе једни према другима.	-.419
Наставници исмејавају или вређају неке ученике.	.411

Први екстраховани фактор објашњава 25,40% укупне варијансе и обједињује једанаест ставки. Фактор је именован „подржавајућа школска клима“ јер обједињује ставке чији садржај описује подржавајући однос на релацији наставник–ученик, као и ученик–ученик, а који карактерише проактивно разрешење конфликта, међусобно поштовање и уважавање, однос поверења и међусобног разумевања. Други фактор објашњава 11,90% укупне варијансе и именован је „неподржавајућа школска клима“ јер шест ставки које овај фактор засићују описују деструктиван однос на релацији ученик–ученик и ученик–наставник, а који обухвата испољавање физичке, емоционалне и психолошке агресије.

Што се тиче структуре скале за процену вршњачког насиља, првобитно је издвојено пет фактора чији је карактеристичан корен већи од 1, међутим, задржана су два која објашњавају највише укупне варијансе, и која по садржају имају највише смисла. Издвојени фактори заједно описују 37,72% укупне варијансе. Ротирана факторска матрица за два одабрана фактора приказана је у Табели 3. У њој су означена факторска оптерећења на основу којих су груписане ставке.

Табела 3

Роширана факторска матрица за прва два издвојена фактора

	Фактор 1
Умем да закувам тучу.	.728
Волим да избламирам пред свима оне који ме нервирају.	.695
Друга деца морају да ми чине ситне услуге.	.685
Гурам се на одмору с децом слабијом од себе.	.682
Први намерно ударим друга у школи.	.664
Тукао сам се с друговима у школи.	.631
Претио сам онима који ме нервирају.	.622
Исмевам оне који су смешни.	.591
Млађу децу у пролазу чвркнем, ударим или почупам.	.526
Успевам да убедим друштво да се не дружимо с онима који нам се не допадају.	.458
Задиркујем другове због неког њиховог недостатка или мане.	.354
Потукао сам се да бих одбранио друга.	.243
	Фактор 2
Нека деца ми се ругају.	.776
Нека деца ме задиркују.	.758
Нека деца ме бламирају пред друштвом.	.704
Друга деца ме ућуткују када покушам нешто да кажем.	.654
Многа деца ме избегавају.	.567
Јача деца ме гурају.	.535
Добио сам батине од друге деце у школи.	.492
Друга деца ме присиљавају да им чиним ситне услуге.	.487

Први екстраховани фактор објашњава 23,20% укупне варијансе и обједињује дванаест ставки. Фактор је, по узору на оригинални конструкт ове скале, именован „склоност ка насилном понашању“ јер обједињује ставке чији садржај описује испољавање физичке агресије („Тукао сам се са друговима у школи.“), као и психичког („Претио сам онима који ме нервирају.“) и емоционалног насиља („Исмевам оне који су смешни.“). Други фактор објашњава 14,52% укупне варијансе и именован је „изложеност вршњачком насиљу“ јер садржај ставки које овај фактор обједињује описују понашање које је карактеристично за жртве насиља.

Релације перцепције школске климе и насиља у школи

Употребом Пирсоновог коефицијента корелације испитано је да ли су фактори изоловани из скале школске климе значајно повезани с факторима изолованим из скале ПРОНА. На основу резултата приказаних у Табели 4, уочавамо да је утврђена статистички значајна корелација између подржавајуће школске климе и склоности ка насилном понашању, као и између неподржавајуће школске климе и склоности ка насилном понашању, али и изложености вршњачком насиљу. Повезаност између неподржавајуће школске климе и појаве насиља у школи је позитивна, а ниског интензитета, што имплицира да што више ученици перципирају школску климу као неподржавајућу, у тој мери је појава насиља учесталија. С друге стране, перципирање школске климе као подржавајуће повезано је с ређом појавом склоности ка насилном понашању.

Табела 4

Корелација перцепције школске климе и насиља у школи

		Склоност ка насилном понашању	Изложеност вршњачком насиљу
Подржавајућа школска клима	<i>r</i>	-.217**	-.096
	<i>p</i>	.000	.072
	<i>N</i>	352	352
Неподржавајућа школска клима	<i>r</i>	.201**	.267**
	<i>p</i>	.000	.000
	<i>N</i>	352	352

Предвиђање перцепције школске климе

Како би се детаљније утврдила природа ове везе, помоћу линеарне регресије учињен је покушај да се утврди да ли се на основу социодемографских карактеристика и склоности ка насиљу може предвидети перцепција подржавајуће и неподржавајуће школске климе. Спроведене су две регресионе анализе, где су као критеријумске варијабле узети скорови на скали намењеној мерењу школске климе, а као предиктори у обе анализе су коришћене утврђене димензије насиља: склоност ка насилном понашању и изложеност вршњачком насиљу, као и социодемографски показатељи: пол, узраст, школски успех и образовање родитеља.

Прва анализа се односила на подржавајућу школску климу. Употребљивост модела је оцењена помоћу коефицијента детерминације који показује да 12% зависне варијабле може да се објасни предикторима. Учинак модела је тестиран помоћу ANOVA теста, који показује да је овај регресиони модел статистички значајан. Иако значајан, модел не предвиђа много варијансе, односно велики део варијансе је остао непознат.

Табела 5

Рејресиона анализа – њодржавајућа школска клима

$$R = .340; R^2 = .120; SE = .658; MS = 168.884; F = 7.494; df = 6; p = .001$$

	Нестандардизовани коэффициент		Стандардизовани коэффициент	<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Beta</i>		
(Константа)	6.021	.465		12.961	.000
Пол	-.076	.075	-.055	-1.010	.313
Узраст	-.153	.043	-.184	-3.583	.000
Школски успех	.006	.050	.006	.109	.913
Образовање родитеља	-.101	.046	-.122	-2.196	.069
Склоност ка вршењу насиља	-.468	.118	-.217	-3.957	.000
Изложеност вршњачком насиљу	-.294	.109	-.142	-2.688	.008

Као значајни појединачни предиктори, издвајају се узраст, склоност ка вршењу насиља и изложеност вршњачком насиљу. Када посматрамо стандардизоване ко-ефицијенте значајних предиктора, примећујемо да су сви предиктори негативни, односно можемо да кажемо како са порастом скорa на скали склоност ка вршењу насиља и изложености вршњачком насиљу скор на скали подржавајућа школска клима опада. Што се тиче узраста као категоријалне променљиве, резултате можемо да протумачимо тако да је у нижим разредима већа вероватноћа да ће у школи бити израженија перцепција подржавајуће школске климе.

Што се тиче резултата регресионе анализе где је критеријум неподржавајућа школска клима, добијени су слични резултати (Табела 6). Коэффициент детерминације показује да је свега 10% варијансе зависне променљиве објашњено моделом, али је модел статистички значајан.

Табела 6

Рејресиона анализа – њодржавајућа школска клима

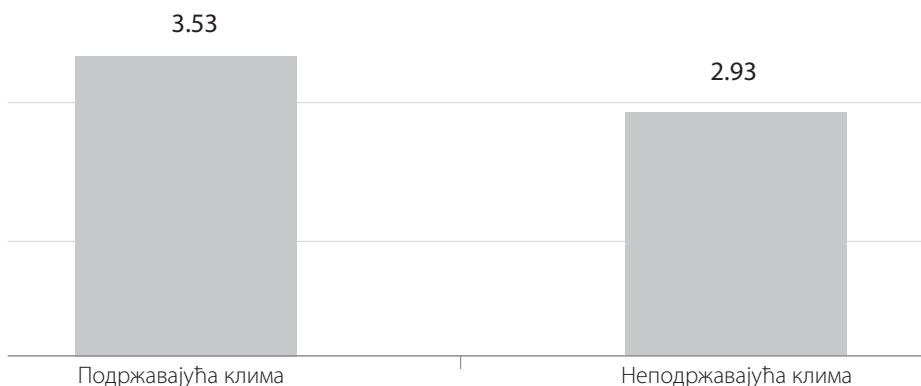
$$R = .320; R^2 = .103; SE = .660; MS = 167.651; F = 6.574; df = 6; p = .001$$

	Нестандардизовани коэффициент		Стандардизовани коэффициент	<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Beta</i>		
(Константа)	1.429	.466		3.065	.002
Пол	.100	.075	.073	1.334	.183
Узраст	.053	.043	.064	1.244	.214
Школски успех	-.056	.051	-.066	-1.110	.268
Образовање родитеља	.051	.046	.062	1.108	.269
Склоност ка вршењу насиља	.359	.119	.167	3.022	.003
Изложеност вршњачком насиљу	.444	.110	.216	4.055	.000

Од значајних предиктора у овом моделу издвојила се једино склоност ка вршењу насиља и изложеност вршњачком насиљу. Оба предиктора су позитивна и можемо да кажемо да с порастом скорa на скали склоност ка вршењу насиља скор на скали перцепције неподдржавајуће школске климе расте за .167, а са порастом скорa на скали изложеност вршњачком насиљу за .216.

Разлике у перцепцији школске климе у односу на социодемографске карактеристике ученика

Пре него што се приступило испитивању разлика у перцепцији школске климе у односу на социодемографске карактеристике ученика, представићемо израженост перцепције школске климе у укупном узорку. Из Графикана 1. може да се примети да су обе вредности перцепције школске климе око просека (вредност 3), с тим што је неподдржавајућа клима изражена нижим вредностима, а подржавајућа вишим, тако да можемо да кажемо да је у укупном узорку у већој мери заступљена подржавајућа него неподдржавајућа клима.

Графикон 1. Израженост климе школске климе

Разлике у перцепцији школске климе с обзиром на социодемографске карактеристике испитане су помоћу анализе варијансе у којој су као зависне варијабле коришћени фактори изоловани из скале перцепција школске климе, а као независне социодемографске карактеристике ученика. Из приказане табеле се може приметити да није утврђена статистички значајна разлика у перцепцији подржавајуће школске климе између дечака и девојчица, као и неподдржавајуће школске климе. На основу просечних вредности које су дечаци и девојчице постигли на оба фактора може да се каже да постоје благе разлике међу њима: девојчице чешће него дечаци перципирају школску климу као подржавајућу, док је дечаци чешће него девојчице перципирају као неподдржавајућу. У односу на школски успех такође није утврђена статистички значајна разлика између ученика по питању перцепције подржавајуће школске климе, као и неподдржавајуће школске климе. С обзиром на разред, значајна

разлика међу њима потврђена је по питању перцепције школске климе као подржавајуће. Наиме, ученици који похађају шести и седми разред чешће перципирају школску климу као подржавајућу него ученици осмог разреда. Када је реч о опажању школске климе као неподржавајуће, разлике су незнатне. Испитано је и да ли постоји разлика у ученичкој перцепцији школске климе с обзиром на степен образовања родитеља и није потврђена значајна разлика ни код подржавајуће школске климе, као ни код неподржавајуће школске климе.

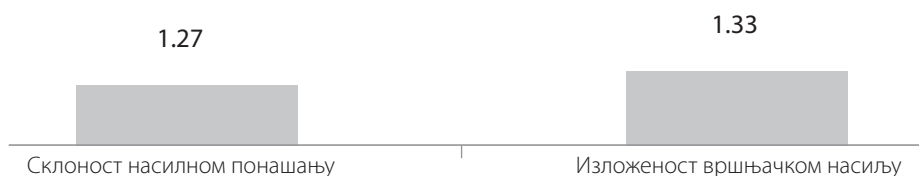
Табела 7

Разлике у перцепцији школске климе у односу на социодемографске карактеристике ученика

		<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Пол	Подржавајућа школска клима	.338	1	.561
	Неподржавајућа школска клима	.151	1	.698
Школски успех	Подржавајућа школска клима	.428	3	.733
	Неподржавајућа школска клима	2.000	3	.114
Разред	Подржавајућа школска клима	6.860	2	.001
	Неподржавајућа школска клима	1.880	2	.154
Образовање родитеља	Подржавајућа школска клима	.522	4	.720
	Неподржавајућа школска клима	.448	4	.774

Разлике у појави насиља у школи с обзиром на социодемографске карактеристике ученика

Пре испитивања разлика у појави насиља, осврнућемо се на израженост насиља у укупном узорку. Из Графикона 2 се примећује да су и склоност ка насиљу и изложеност насиљу веома мало заступљене у укупном узорку, на шта указују ниски скорови обе врсте насиља. Међу њима је ипак нешто више изражена изложеност вршњачком насиљу него склоност насилничком понашању.

Графикон 2. *Израженост насиља*

Помоћу анализе варијансе испитано је и постојање разлика у појави насиља у односу на социодемографске карактеристике ученика. Резултати су приказани у Табели 8. Утврђено је да постоје статистички значајне разлике у склоности ка насилном по-

нашању између дечака и девојчица, при чему су дечаци знатно склонији извршавању агресивних облика понашања него девојчице. У изложености вршњачком насиљу нису утврђене разлике у односу на пол ученика. У односу на школски успех ученика утврђена је статистички значајна разлика на оба изолована фактора скале ПРОНА. Наиме, склоност ка насилном понашању, али истовремено и изложеност вршњачком насиљу статистички значајно је израженија је код ученика који имају довољан и добар успех у школи него код ученика са врло добрим и одличним успехом. С обзиром на разред који ученици похађају није утврђена значајна разлика у склоности ка насилном понашању, као и изложености вршњачком насиљу. Разлика у појави насиља у школи с обзиром на образовање родитеља такође није потврђена. У склоности ка насилном понашању благе разлике, које нису статистички значајне, уочавају се између ученика чији родитељи имају непотпуну и завршену основну школу, а који су склонији овим облицима понашања, у односу на ученике чији родитељи имају виши степен образовања. У изложености вршњачком насиљу уочљиве су такође благе разлике између ученика чији су родитељи завршили основну школу и осталих, такве да су ученици чији су родитељи завршили основну школу чешће жртве вршњачког насиља него остали, међутим, ни ове разлике нису статистички значајне.

Табела 8

Разлике у појави насиља у односу на социодемографске карактеристике ученика

		<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Пол	Склоност ка насилном понашању	22.428	1	.000
	Изложеност вршњачком насиљу	.186	1	.666
Школски успех	Склоност ка насилном понашању	8.650	3	.000
	Изложеност вршњачком насиљу	5.866	3	.001
Разред	Склоност ка насилном понашању	.449	2	.638
	Изложеност вршњачком насиљу	.830	2	.437
Образовање родитеља	Склоност ка насилном понашању	1.475	4	.209
	Изложеност вршњачком насиљу	2.117	4	.078

Дискусија и закључак

Резултати овог истраживања сугеришу да су склоност ка насилним облицима понашања и изложеност насиљу деце и адолесцената у школи директно повезани са школском климом, што се подудара с теоријским разматрањима и резултатима претходних истраживања. Ученици школску климу процењују као дводимензионални феномен, који може бити представљен на континууму од неподржавајуће до подржавајуће школске климе. Подржавајућу школску климу карактерише проактивно разрешење конфликта, међусобно поштовање и уважавање, затим однос поверења и међусобног разумевања на релацији наставник–ученик, али и ученик–ученик. Ови

налази показују да међуљудски односи у школи имају значајну улогу у перцепцији школске климе. Могући разлог добијања оваквих резултата јесте што добри међуљудски односи доприносе пријатнијем субјективном осећају сваког појединца, што са собом повлачи и позитивнији поглед на окружење. До сличних резултата дошли су и Пужих и сар. (2011), који истичу да димензија која говори о наставничкој подршци ученицима има највећу улогу у ученичкој перцепцији школске климе, затим Коури-Касабри (Khoury-Kassabri et al., 2005) који наводе да наставник има најважнију улогу у остваривању и задржавању квалитетног односа са учеником, али и Еклс и Росер (Eccles & Roeser, 2006, према: Vlah i Perger, 2014; Ђерманов, 2008) који истичу да је однос ученик–ученик од једнаке важности. С друге стране, неподдржавајућу школску климу карактеришу деструктивни односи на релацији ученик–ученик и ученик–наставник, који подразумевају испољавање физичке, емоционалне и психичке агресије (Ivanek, Mikić i Karabašić, 2012). Неадекватни односи доводе до незадовољства особе у датом окружењу, што се преноси на посматрање окружења као неподдржавајућег.

Резултати указују да је перципирање школске климе као подржавајуће значајно повезано с мањом склоношћу ка насилном понашању, односно да је перципирање школске климе као негативне значајно повезано с обе димензије појаве вршњачког насиља у школи: склоност ка насиљу и изложеност вршњачком насиљу. Када је реч о разликама у перцепцији школске климе и појави насиља с обзиром на социодемографске карактеристике ученика, пронађена је значајна разлика између ученика из различитих разреда у перцепцији школске климе: ученици који похађају шести и седми разред чешће перципирају школску климу као подржавајућу него ученици осмог разреда. Ученицима шестог и седмог разреда предстоји још довољно дуг период останка у истој школи, што с једне стране може да пружа сигурност, док се ученици осмог разреда налазе на прекретници. Свесни су да ускоро неће припадати окружењу на које су навикли, а с друге стране неопходно је да се одреде за нешто што је њима у том тренутку непознато. Такав раскорак можда из одређене дозе страха може да доведе до негативне перцепције. Разлике у појави насиља уочене су у односу на пол и школски успех ученика. Склоност ка насилном понашању, а уједно и изложеност школском насиљу чешће се јавља код ученика мушког пола и код ученика с нижим школским успехом него код ученика женског пола и ученика са врло добрим и одличним школским успехом. Ученици којима учење иде теже и који постижу слабије резултате могу да се осећају инфериорније у односу на ученике који имају бољи успех. Један од начина да се истакну и да надоместе тај свој осећај инфериорности, иако у негативном контексту, јесте управо насилно понашање.

Аутори који су у својим истраживањима испитивали разлике у перцепцији школске климе и појаве насиља у школи у односу на социодемографске варијабле утврдили су да ученици с највишим оценама позитивније процењују школско окружење од осталих ученика, затим да су девојчице осетљивије од дечака на појаву насиља у школи (Pužić i сар., 2011), те да су дечаци склонији суптилнијим, прикривенијим облицима насиља (Maksimović, Paković, Jovanović i Čolović, 2008), што овим истраживањем није потврђено. Многи аутори, попут Попадића (Popadić, 2009), указују

да појава насиља није проблем који се тиче само школе, него проблем који погађа читаво друштво, а да се од школе очекује да спречава понашање које је у ширем друштвеном контексту дозвољено. Међутим, како год објашњавали узроке појаве насиља, школа мора бити сигурно окружење у ком се насилно понашање сматра неадекватним и против ког ће бити предузете различите мере. У истраживањима која су приказана у овом раду потврђена је ефикасност превентивних и интервентних програма заштите од насиља, а потврђено је и да креирање позитивне и подстицајне школске климе може допринети смањењу појаве насиља у школи. Стварање подстицајне или подржавајуће школске климе и елиминисање узрока ученичке перцепције школске климе као неподдржавајуће може да буде једна од препорука за праксу у нашим школама. На основу резултата овог истраживања, то је изграђивање односа поверења и међусобног уважавања између ученика и између ученика и наставника, уважавање различитости међу ученицима и праведан однос наставника према ученицима. Систематско деловање у овом правцу би довело до смањења насиља међу ученицима, како склоности ка агресивном понашању тако и трпљењу насилничког понашања. Свест о важности школске и разредне климе, као и о повезаности с појавом насиља у школи треба изграђивати и кроз основно академско образовање учитеља и наставника. Постоје бројни, већ осмишљени програми за унапређивање школске климе (Ђорђевић, 2020; Pregrad, 2010) који би се могли прилагодити нашим условима.

У генерализацији закључака морамо бити свесни и ограничења спроведеног истраживања. Иако је у питању релативно велики узорак ученика, ипак се ради о локалном истраживању у граду Суботици. Да би узорак био репрезентативнији, потребно је укључити градске и сеоске школе, узети у обзир величину школе (посебно број ученика) и проширити истраживање на различите типове средњих школа. У даљим истраживањима потребно је испитати природу повезаности негативне/неподржавајуће школске климе и појаве насиља, њихов евентуални узрочно-последични однос (Poradić, 2009) и да ли у том односу посредују медијатор варијабле. Осим тога, поставља се и питање адекватног инструмента за испитивање перцепције школске климе код ученика у нашим условима, јер постоји широка лепеза већ постојећих упитника (Ђерманов, 2008; Ђорђевић, 2020; Koštrnová, 2014; Velki i Jagodić, 2014).

Литература

- Astor, R. A., Benbenishty, R., Zeira, A., & Vinokur, A. (2002). School climate, observed risky behaviors, and victimization as predictors of high school students' fear and judgments of school violence as a problem. *Health Education and Behavior, 29*(2), 716–736.
- Benbenishty, R., & Astor, R. A. (2005). *School violence in context: culture, neighborhood, family, school, and gender*. New York: Oxford University Press.
- Cohen, J., McCabe, E., Michelli, N., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. *The Teachers College Record, 111*(1), 180–213.
- Čolović, P., Kodžopeljić, J. i Nikolašević, Ž. (2014). Upitnik PRONA: Procena vršnjačkog nasilja kod učenika osnovnih i srednjih škola. *Primenjena psihologija, 7*(dodatak), 277–296.
- Domović, V. (2003). *Školsko ozračje i učinkovitost škole*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Đermanov, J. (2008). *Interpersonalni odnosi u vaspitno-obrazovnom procesu i postignuća učenika*. (neobjavljena doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Đorđić, D. i Damjanović, R. (2016). Školska klima, njen značaj za ponašanje učenika i mogućnosti merenja. *Teme, 1*, 301–317.
- Đorđić, D. (2020). *Školska klima kao korelat rezilijentnosti učenika* (neobjavljena doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Đurić, S. i Popović-Čitić, B. (2011). Procena školske klime u funkciji unapređenja kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih institucija. *Socijalna misao, 18*(4), 114–129.
- Dymnicki, A. (2013). Moderating Effects of School Climate on Outcomes for the Multisite Violence Prevention project Universal Program. *Journal of research on Adolescence, 24*, 517–528.
- Eliot, M., Cornell, D., Gregory, A., & Fan, X. (2010). Supportive school climate and student willingness to seek help for bullying and threats of violence. *Journal of school psychology, 48*(6), 533–553.
- Freiberg, H. J., & Stein, T. A. (2005). Measuring, Improving and Sustaining Healthy Learning Environments. In H. J. Freiberg (Ed.), *School climate: Measuring, improving and sustaining healthy learning environments* (pp. 11–29). London: Falmer Press.
- Frisen, A., Jonsson, A. K., & Persson, C. (2007). Adolescents' perception of bullying: Who is the victim? Who is the bully? What can be done to stop bullying? *Adolescence, 42*, 749–761.
- Gottfredson, G. D., Gottfredson, D. C., Payne, A. A., & Gottfredson, N. C. (2005). School climate predictors of school disorder: results from National Study of Delinquency Prevention in School. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 42*(4), 412–444.
- Hung, A., Luebbe, A., & Flaspohler, P. (2014). Measuring School Climate: Factor Analysis and Relations to Emotional Problems, Conduct Problems, and Victimization in Middle School Students. *School Mental Health, 7*(2), 105–119.
- Ivanek, P., Mikić, B. i Karabašić, J. (2012). Razredna klima kao faktor sukoba u komunikaciji između učenika i nastavnika. *Sportske nauke i zdravlje, 2*(1), 65–74.
- Johnson, W.L., & Johnson, A. (1993). Validity of the quality of school life scale: A primary and second-order factor analysis. *Educational and Psychological Measurement, 53*(1), 145–153.
- Kalezić Vignjević, A. (2009). *Priručnik za primenu posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije.
- Khoury-Kassabri, M., Benbenishty, R., & Astor, R. A. (2005). The Effects of School Climate, Socioeconomics and Cultural Factors on Student Victimization in Israel. *Social Work Research, 29*(3), 165–180.

- Koštrnová, D. (2014). *Tvorba a rozvoj pozitivnej klímy v triede*. Bratislava: Metodicko- pedagogické centrum.
- Koth, C. W., Bradshaw, C. P., & Leaf, P. J. (2008). A Multilevel Study of Predictors of Student Perceptions of School Climate: The Effect of Classroom-Level Factors. *Journal of Educational Psychology, 100*(1), 96–104.
- Lindstrom-Johnson, S. (2009). Improving the School Environment to Reduce School Violence: A Review of the Literature. *Journal of School Health, 79*(10), 451–465.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju, UNICEF.
- Pregrad, J. (2010). *Priručnik: Program prevencije vršnjačkog zlostavljanja "Za sigurno i poticajno okruženje u školama"*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Pužić, S., Baranović, B. i Doolan, K. (2011). Školska klima i sukobi u školi. *Sociologija i prostor, 191*(3), 335–358.
- Maksimović, J., Raković, D., Jovanović, I. i Čolović, P. (2008). Povezanost vršnjačkog nasilja, osobina ličnosti i vaspitnih stavova. *Primenjena psihologija, 1*(3–4), 125–144.
- Marshall, M. L. (2004). *Examining School Climate: Defining Factors and Educational Influences*. Georgia: Georgia State University Center for School Safety, School Climate and Classroom Management.
- Milosavljević, M. (1998). *Nasilje nad decom*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Milošević, I. i Šimonji Černak, R. (2019). Odnos između percipirane razredne klime, motiva postignuća i školskog uspeha kod učenika osnovnih i srednjih škola. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, 51*(2), 426–460.
- Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. In S. R. Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in school: An international perspective* (pp. 9–33). New York and London: Routledge.
- Srna, J. (2003). *Nasilje*. Beograd: IP „Žarko Albulj“.
- Velki, T. i Jagodić, K. G. (2014). Razvoj i validacija hrvatskog upitnika školske klime za učenike. *Suvremena psihologija, 17*(2), 151–166.
- Vlah, N. i Perger, S. (2014). Povezanost vršnjačkog nasilja s percipiranom školskom klimom kod učenika osnovne škole. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, 22*(1), 1–25.
- Vuković-Vidačić, J. (2016). *Školska kultura* (neobjavljena magistarska teza). Rijeka: Filozofski fakultet.
- Žunić-Pavlović, V. i Kovačević-Lepojević, M. (2010). *Savremeni pristupi u prevenciji i tretmanu poremećaja ponašanja*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

Примљено: 28.04.2020.

Коригована верзија примљена: 20.07.2020.

Прихваћено за штампу: 19.09.2020.

Students' Perceptions of School Climate and School Violence

Nevena Novoseljački

Medical Center Zdravo Med, Subotica, Serbia

Ruženka Šimonji-Černak

Faculty of Education in Sombor, University of Novi Sad, Sombor, Serbia

Maja Pokuševski

Independent researcher, Novi Sad, Serbia

Abstract

The aim of the research was to examine the relationship between perceptions of school climate among students and the occurrence of school violence, and to investigate the existence of differences in school climate perceptions and the occurrence of violence depending on students' gender, the grade they are in, their academic achievement at the end of the previous grade, and parents' educational background. The instruments School Climate Scale and PRONA were used. Correlation analysis indicates a significant negative correlation between the perception of the school climate as supportive and a tendency towards violent behavior, as well as a positive correlation between the perception of the school climate as unsupportive and a tendency towards violent behavior and exposure to peer violence. A significant difference in the perception of school climate was established depending on the school grade, with sixth- and seventh-grade students more frequently perceiving the school climate as supportive than eighth graders. As for peer violence, significant differences were established depending on students' sex, grade and academic achievement: a tendency towards violent behavior, as well as exposure to school violence were more common among male students, students with lower academic achievement (with average grades of two or three out of five) and eighth-grade students.

Keywords: *school climate, school violence, correlation between school climate perceptions and violence, prediction of school climate perceptions.*

Восприятие учениками школьного климата и насилия в школе

Невена Новосельчки

Институт охраны здоровья рабочих, Суботица, Сербия

Руженка Шимони-Чернак

Педагогический факультет в Сомборе, Нови-Садский университет, Сомбор, Сербия

Маја Покушевски

Самостоятельный исследователь, Нови-Сад, Сербия

Резюме Целью исследования является изучение отношения между восприятием учениками школьного климата и проявлением насилия в школе, а также проверка различий в восприятии школьного климата и феномена насилия в зависимости от пола, посещаемого класса, успеха в конце предыдущего учебного года и уровня образования родителей. Использовались инструменты Шкала школьного климата – *School climate scale* и ПРОНА. Корреляционный анализ выявил значительную отрицательную связь между восприятием школьного климата как поддерживающего и склонностью к агрессивному поведению, а также положительную корреляцию между восприятием школьного климата как не поддерживающего и склонностью к агрессивному поведению и подверженности насилию со стороны сверстников. Обнаружена значительная разница в восприятии школьного климата в зависимости от класса, который посещают учащиеся, в том смысле, что учащиеся шестого и седьмого классов чаще воспринимают школьный климат как поддерживающий, чем учащиеся восьмых классов. Что касается насилия со стороны сверстников, обнаружена значительная разница в отношении пола, класса, успеваемости учащихся в школе: склонность к агрессивному поведению и в то же время подверженность насилию в школе чаще встречается у учащихся мужского пола, учащихся с более низкой успеваемостью в школе (удовлетворительные или посредственные) и у восьмиклассников.

Ключевые слова: школьный климат, насилие в школе, связь между восприятием школьного климата и насилием, прогнозирование восприятия школьного климата.